

Azərbaycan əsilli görkəmli türk yazıçısı, siyasətçi və dövlət xadimi Səməd Ağaoğlu (1909-1982) çağdaş Türkiyədə memuar ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri kimi tanınır. Onun oxuculara təqdim olunan “Atamın dostları” kitabında atası, XX əsrin ilk onilliklərində Azərbaycanın və Türkiyənin fikir həyatında müstəsna xidmətlər göstərmiş Əhməd Ağaoğlunun (1869-1939) türkçülük hərəkatında, sənət və siyasət aləmində, yeni Türkiyənin qurulması uğrunda mübarizədə çiyin-çiyinə addımladığı bir sıra görkəmli şəxsiyyətlərin portretləri yaradılıb. Müəllifin ad çəkmədən son dərəcə səciyyəvi cizgilərlə rəsm etdiyi bu portretlər özlərinin, eləcə də Əhməd Ağaoğlunun həyatının, mübarizə və ideallarının bir sıra xüsusiyyət və keyfiyyətlərini aşkara çıxarır.

Səməd AĞAOĞLU

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Onun yanında isə türk millətinin naməlum qəhrəmanı, Qas-tamonu kəndlərindən gəlmiş adi insan günlərin birində atama yaxınlaşmış, qabağına bir ovuc şəkər qoyub “Çox çay içdiyinizi gördüm, mən çayı o qədər də xoşlamıram, ona görə də şəkər payımı topladım, sizə gətirdim” - demişdi. Və bununla o şəxsin dəhşətli eqoizmi qarşısında möhtəşəm nəciblik nümunəsi göstərmişdi.

Yenə keyli vaxt partiyanın məsul işlərində çalışmış, böyük məddi imkanlara malik digər ittihadçı hər ay ünvanına göndərilən pulları ehtiyaclarına görə həbsxanadakı kasıb yoldaşlarının arasında paylayırdı. Hər gecə döşək, yorğan və yastıqdan ibarət əşyalarını məhbub dostlarından birinin yanına sürüyüb aparır, bu vasilə ilə özü və başqaları arasındakı fərqi ortadan qaldırmağa, unudurmağa çalışırdı.

Daha bir ibrətamiz misal:

Anadolu və Mustafa Kamal Paşanın əllərində olan ingilis əsirlərini geri qaytarmaq vədinin qarşılığında ingilislər də Maltadan çıxmalarına qərar verdikləri türk əsirlərinin bəzilərini kiçik Britaniya hərbi gəmisi ilə gecəyarısı italyan limanlarının birinə gətirmiş və sərbəst buraxmışdılar. Onların arasından pulu, imkanı olanlar dərhal yollarını davam etdirmək üçün vasitələr tapmış, qalanları “Allah amanında!” - belə demədən Avropanın böyük şəhərlərinə üz tutmuşdular. Yollarına davam edə bilməyənlərin ciblərində beş qara fəpik də yox idi. Ətraflarını bürümüş italyanların istehzal baxışları altında quruyub qalmışdılar. Sonda Romadakı Anadolu nümayəndəsi Cami bəy¹ müraciət etmək qərarına gəlmişdilər. Cami bəy qısa müddət ərzində pul göndərmişdi və əksəriyyəti tezliklə Milli Mücadilədə öz yerlərini tutmaq üçün məmləkətə dönmüşdü. Qərribə işdir! Birincilər Zəfər qazanılana qədər Avropada rahat, qayğısız həyat sürdülər, yalnız bundan sonra Türkiyəyə qayıtdılar. Hətta təkrarən yeni dövlətin başına keçmək iddiasından da çəkinmədilər.

Göz həkimi paşa haqqında aşığda danışacağım hekayə də əsərat həyatındakı nəcibliklə bağlı misallardan biridir.

Atamın sağ gözü gəncliyindən xəstə idi. Uzun müddət fikir vermədiyindən, nəhayət, görmə qabiliyyətini itirmişdi. Maltada həmin görməyən göz birdən-birə çox şiddətlə ağrımağa başlayır. Sol gözdə də görmənin zəiflədiyi aşkara çıxır. Həbsxananın həkimləri belə ağır əməliyyatın məsuliyyətini öz üzərlərinə götürmək istəmirlər. Kənardan gələn doktor isə əlli ingilis lirası zəhməthaqqı tələb edir. Atam məslək, peşə baxımından özünə ən yaxın saydığı zəngin dostundan həmin məbləği aşağıdakı şərtlərlə istəyir:

“Buradan qurtarar-qurtarmaz, əlimə ilk imkan düşən kimi borcunu ödəyəcəyəm. Mən ölsəm, uşaqlarım həmin pulu sənə qaytaracaqlar. İkimiz də ölsək, mənim övladlarım pulu sənə uşaqlarına verəcəklər. Bütün bu şərtləri də yoldaşlarımızın hüsurunda, onların şahidliyi və imzaları ilə bir sənəddə yazıb imzalarımızı atacağıq”.

Müraciət etdiyi adam atama “Xeyr, Əhməd bəy, - deyə cavab verir. – İnsan əsarətdə nə borc istəyər, nə də borc verər”.

Atam məsələni göz doktoru paşaya danışır. Doktor “Bu əməliyyatı mən də edə bilərəm, amma lazımı alətləri tapmalıyıq” - cavabını verir. Alətlər tapıldı. Həbsxana rəhbərliyi həkimdən və atamdan, aparılacaq cərrahiyyə əməliyyatının ehtimal olunan fəsadları ilə bağlı məsuliyyəti özlərinin daşdıqları barəsində iltizam aldıqdan sonra icazə verildi. Həkim məhbəsin kiçik xəstəxanasında atamın xəstə gözünü tam müvəffəqiyyətlə çıxardı və onu kor olmaqdan xilas etdi.

Bizim Sent Jüst

Bu yaraşıqlı simanı ilk dəfə gördüyüm zaman gözlərimin önünə fransız inqilabının sehrli üzü - Sent Jüstün² rəsmləri gəldi. O gündən sonra da onu düşündükcə, eyni rəsmləri xatırlayıram.

Sent Jüst və o!

Bəli, bir-birlərinə həqiqətən də bənzəyirdilər. İkisi də mənsub olduqları millətin inqilablarında rol oynadılar. İkisi də gənc yaşlarında öldülər. Birinin başını gilyotin qopardı, o birininkini şahə qalxan ehtirasların ağırlığı düşürdü. Fəqət, tale Sen Jüstü yalnız fransız inqilabının deyil, dünya tarixinin yaddaqalan xatirəsinə çevirdi. Bizimkini isə inqilabın dalğaları arasında bir az göstərəndən sonra unudulmağa məhkum etdi.

Fəqət, heyhat! Mərsinin ilıq havası içində, yaşıl-sarı işıqlı portağal ağacları altında gözəl üzü, təvazökar xasiyyəti, cazibədar söhbətləri ilə özünü xalqa çox asanlıqla sevdirə bilən gənc adam millət vəkillərinin sanki bir kölgə kimi görünüb-yox olduqları, göz-qaş işarələri, əl-qol hərəkətləri, qulağa pıçıldanan sözlərlə danışdıqları yarıqaranlıq Məclis koridorlarında qəfəsə salınmış qurda dönmüşdü! Üzü getdikcə saralıb, daxili ehtiraslarının aynasına çevrilən səsi getdikcə boğuşlaşırdı. Düşdüyü vəziyyəti görən təcrübəli rəislər məqam və qüdrət sahibi olmaqla bağlı istəyin ilk dəfə onun öz dilindən eşidilməsini istəyirdilər. Yaxşı başa düşürdülər ki, mənsəbə yüksələnlərin hamısının keçdiyi yolu qət edən, vəkalət, məclis, qrup rəhbərliyi kürsülərində özünə əzəmətlə yer eləməkdə olan bu yenihəvəsli də tez-gec onlardan “milli vəzifə” diləyəcək. Gənc doktor Məclisin toplantısında o zaman yenicə başlayan Şərq üsyanı³ ilə bağlı hökumətin üzərinə kəskin hücumla keçib üsyanın qan və atəşlə yatırılmasını istəyəndə başda oturanlar bu sözlərin arxasındakı məna və hədəfi dərhal sezdiilər. O, çıxışı ilə can atdığı ilk vəzifənin ünvanını şəxsən özü nişan vermişdi.

Namizədliyinin İstiqlal Məhkəməsi üzvlüyünə irəli sürüldüyünü eşidən dostlarından biri belə təklifin necə ağla gəldiyini rəislərdən soruşan zaman eşitdiyi cavab bu oldu: “Nə edə bilərdik, özü istədi”.

Məsələnin bu tərəfindən hali olmayan digər dostları isə ona vəzifə təklifini qəbul etməməyi məsləhət görürdülər: “Sən həkimsən, yerin inqilabın öldürücü qüvvələri arasında deyil, sağlamaşdırıcı, yaşıdıcı səflərinə olmalıdır”, - deyirdilər. Gənc adam onlara yuxarıdan-aşağı baxdı: “İndi nə deyirsiniz? İnqilabın müdafiəsində bir vəzifə almayım?”

Sonra da çevrilib getdi.

Onu inqilabın yaşıdıcı səflərində yer almağa səsləyənlər arasında atam da vardı. Eyni bağlarda - Keçiörəndə yaşayırdıq. Əksər axşamlar bizə gəlirdi. Bu gecə toplantılarında İstiqlal Məhkəməsi üzvlüyünün yaratdığı heybətli qorxunu bir tərəfə buraxır, bizimlə ürəyinə yaxın insan kimi ədəbiyyatdan, tarixdən, fəlsəfədən, sənətdən danışdı.

¹ *Əbdülqadir Cami Baykurt (1877-1949) – türk hərbcisi, siyasətçi və diplomat. 1920-ci ildə qısa müddət ərzində TBMM hökumətinin daxiliyyə vəzifəli olub. 1921-1922-ci illərdə Romada diplomatik nümayəndə kimi çalışıb.*

² *Lui Antuan Sen-Jüst (1767-1794) – Böyük Fransa inqilabının siyasi və hərbi xadimi. Milli Konventin ən gənc üzvü və ilk Fransa Respublikasının rəhbərlərindən biri. 1794-cü ildə dostu Robespierlə birlikdə gilyotində edam edilib.*

³ *Şərq üsyanı – Diyarbəkir və çevrəsində Seyx Səid rəhbərliyi altında başlanan və əsasən kürdlərin qatıldığı üsyan nəzərdə tutulur.*

Davamı gələn sayımızda

Tərcümə edən:
Vilayət QULİYEV, professor